

Робітника Освіти. – Харків, 1924. – С.421-430 та ін.

17. Сухоплюєв І. Відокремлення церкви від держави: Збірник законоположень СРСР і УРСР, інструкцій, об'язників і пояснень Наркомвнусправ УРСР // з передмовою В.А.Балицького. – Харків, 1929. – С.17-18.

18. Особливо ікідливим у немарксистському напрямку антирелігійної пропаганди, на думку прихильників марксизму, було заперечення ним “економічного фундаменту” релігійних вірувань. Ряд покажчиків антирелігійної літератури першої половини 20-х років вміщували перелік видань віднесених до цього напрямку. Див: От религии к атеизму. Систематический указатель книжной и журнальной литературы по вопросам религии и ее критики с 1917-1924 г.г. – М., 1924; Сухоплюєв Ів. Покажчик літератури для антирелігійної пропаганди. – Харків, 1924; Порадник до антирелігійної виставки “Релігія чи наука?”. – Харків, 1927. – С.10 та ін.

19. Бухарин Н. Преображенський Е. Азбука комунізму: Популярний виклад програми Російської Комуністичної партії більшовиків. – К., 1920. – С.166.

Осмоловська О.Ю.

*Київський національний університет
імені Т.Шевченка*

МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ ПРОФЕСОРСЬКО-ВИКЛАДАЦЬКИХ КАДРІВ ВУЗІВ УКРАЇНИ У 20-І РОКИ

Середина 20-х років стала вирішальним етапом переходу інтелігенції старої школи на бік радянської влади. Слід відзначити, що цьому переходові сприяли ряд заходів держави диктатури пролетаріату щодо поліпшення матеріально-побутових умов інтелігенції. Проблема залучення української інтелігенції до побудови соціалістичної культури та виховання нових кадрів, набула першочергового значення для партійно-радянських органів. Спектр засобів на наукову інтелігенцію був різноманітним: нейтралізація, примус, насильство, залучення до різних форм радянської громадянської діяльності, поліпшення матеріального стану [1].

Протягом 1923-1924 років відбувались спроби для узгодження існуючих систем освіти УРСР і РРФСР, але російська сторона намагалась вирішати цю проблему шляхом уніфікації української освітньої системи на зразок російської. Українська сторона не пішла назустріч російським вимогам, але під впливом російської моделі, Народний Комісаріат Освіти України, у другій половині 20-х років переглянув своє ставлення до технікумів: найкрупніші з них були перетворені на галузеві інститути, яким відводилося вирішальну роль у підготовці фахівців з вищою освітою. Значна мережа технікумів зберігалась і залишалась одним з типів вищого навчального закладу.

На початку 1925 р. у статті Я.П.Ряпо “Про систему народної освіти” відзначав 14 принципових розбіжностей в системах освіти України і Росії. У 1927 р. нарком освіти

України М.О.Скрипник в доповіді “Чергові завдання вузів” говорив про наявність суттєвих розбіжностей у системах освіти двох республік [2].

У 1923р. були проведені перші підсумки реорганізації вищої школи. У звіті про діяльність народного комісаріату освіти за 1922/23 навчальний рік, основними висновками були такі:” Разом з реорганізацією вищої школи, з встановленням двох типів вузів – технікумів та інститутів, одночасно було введено систему комплектування вищої школи за розкладкою через профспілки, комнезами (комітети незаможників – прим. О.О.), та партійні організації.

Була встановлена щорічна реєстрація (чистка) вузів. Дана робота проводилась з метою пролетаризації вищої школи, та звільнення вузів від невідповідного радянській школі баласту. На 1 квітня 1923 р. мережа навчальних закладів Профосвіти представлена у наступному вигляді:

Інститутів – 42

– викладачів – 3.098, технічного персоналу – 2.379, учнів – 37.710

Технікумів і вищих педагогічних курсів – 194

– викладачів – 2.472, технічного персоналу – 1.779, учнів – 30.632” [3].

Далі зазначалося, що коли 1921/22 навчальний рік був переважно роком реорганізації колишніх інститутів та університетів у “єдині інститути та оволодіння ними, як командними висотами освіти, то 1922/23 р. головну увагу приділяє технікумам” [4].

Радянська влада, незважаючи на своє бажання розправитись з старою професурою, повинна була на той момент трошки стримувати свої апетити у зв'язку з невідповідністю нових кадрів. Тому, в документах того часу, можна помітити, що починається розгортання низки заходів щодо покращення побутових проблем професури, підвищення їх матеріального стану. Мотивуючи тим, що стара професура повинна відіграти велику роль у відродженні народного господарства, радянська влада стала заявляти, що, “необхідно звернути саму серйозну увагу... на покращення матеріального положення наукових робітників, на утворення умов, за якими ми мали б можливість отримати максимум від цієї групи інтелігенції” [5].

Ще у жовтні 1921 року в Україні був створений Всеукраїнський комітет сприяння вченим, який надавав матеріальну допомогу професорсько-викладацькому складу вузів. Співробітниками цього комітету у найтяжчий період розрухи й голоду – з квітня 1921 по грудень 1923 рр. – було взято на облік більше 3 тисяч наукових працівників та представників творчої інтелігенції, які найбільш гостро потребували матеріальної допомоги. Серед заходів по залученню митців до співробітництва з більшовицькою владою важливе місце займає декрет РНК УСРР від 31 серпня 1920 р. “Про поліпшення становища вчених, спеціалістів і заслужених працівників літератури і мистецтва” [6]. Поступово вирішувались питання з підвищенням заробітної плати професорам та викладачам, поліпшились побутові й житлові умови. Так, наприклад, адміністрація Київського Політехнічного інституту у доповіді про стан та діяльність інституту за 1923/24 рр., відмічала, що існує “гострий брак житлової площі як для професорів,

так і для студентів; мала оплата за працю педагогічного персоналу, штат професорів і викладачів також є малий" [7]. Подібні ситуації спостерігасмо й в інших вузах того часу: Київському медичному інституті, Інституті народної освіти та в багатьох інших [8]. Так, наприклад, у Київському медичному інституті число викладачів у останньому триместрі 1923/24 н.р. складало: 1) професорів та доцентів – 42; 2) інших викладачів – 145; 3) ординаторів – 42. Вакантних посад налічувалось: 1) професорів та доцентів – 9; 2) інших викладачів – 15; 3) ординаторів – 12. Також відмічався гострий брак житла і недостатнє фінансування інституту. З викладачів лише половина була забезпечена нормальним житлом [9]. 31 червня 1924р. видається постанова "Про заходи по поліпшенню житлових умов наукових працівників", де говорилося про те, що науковці мають право на одну додаткову кімнату для роботи.

З 1 грудня 1924р. впроваджується уніфікаційна система оплати співробітників вузів. Так, Київському політехнічному інституту призначалось "12.900 крб. на 1.500 тарифних одиниць по 8 крб.60 коп. для оплати педагогічного персоналу, та 4.089 крб. на оплату 146 посад адміністративно-технічного персоналу, а всього 16.989 крб. на місяць по середньорічному розрахунку" [10].

Для уніфікації системи заробітної плати у вузах у 1923/24 навчальному році був проведений перепис усіх науково – викладацьких кадрів. На початок 1925р. нараховувалось 3362 наукових працівників, з них близько 3000 – викладачі вузів. Викладачів розподіляли по категоріям. До першої, з окладом у 88 крб., увійшли викладачі, які ще не мали необхідної кваліфікації. До 2 і 3 – професори і викладачі високої кваліфікації з середнім окладом у 152 крб. До 4 і 5 категорій віднесли видатних вчених – 111 осіб з окладом 200 крб. [11].

Народний Комісаріат освіти розсилав до всіх інститутів і технікумів України листа від 18 серпня 1925 року про введення з 1-го квітня 1925 р. штатної системи виплати викладацькому персоналу. У документі зазначалось, що "значення штатної системи для життя вузів примушує віднестися до всієї уважністю та відповідальністю щодо її проведення в життя. При складанні штатів належить брати до керування "Положення про штатну систему", що додано до обіжника Народного Комісаріату Освіти від 6 червня під № 224" [12]. Пропонувалось в кожній навчальній установі організувати Комісію по складанню списків професорів та викладачів, що вводяться до штату. Головою комісії призначався ректор, до складу комісії мали бути включені проректор по навчальній роботі (або помічник керівника по навчальній частині в технікумі), декани факультетів, представник відповідного Окружного відділу Співки Всеробітосу та представник виконавчо-професійного бюро студентства даного Вузу. Далі зазначалось, що "Особи, що обібрано цією комісією до числа штатних робітників, оголошуються тимчасово виконуючими обов'язки штатних викладачів. Остаточне же затвердження проводиться Наркомосом" [13]. При реалізації переходу до штатної системи оплати праці багато викладачів до штату не увійшли і їм зарплату було знижено.

Прикладом штатних одиниць для вузів можуть бути орієнтовані плани, що були

запропоновані Київському медичному інституту та Київському політехнічному інституту на 1924/25 рр. Для КМІ пропонувалося введення 120 штатних посад, з яких професорів I групи – 18 чол., професорів II групи – 12 чол., вчителів I групи – 24 чол., вчителів II групи – 66 чол. [14]; для КПІ встановлювалися навіть конкретні оклади – так, ректор отримував 100 крб. на місяць, два проректори – по 74 крб. на місяць, п'ять деканів по 74 крб., зав. бібліотекою – 50 крб., три бібліотекаря 39 крб. 50 коп. на місяць. Для іншого педагогічного персоналу встановлювався оклад у розмірі 8 крб. 60 коп. на місяць [15]. Аналізуючи данні цифри, можна сказати, що більша частина тих, кого реально торкнулось підвищення заробітної платні – це адміністративний склад вузів, і, трошки пізніше, професура. Рядові викладачі продовжували залишатися на досить низькому рівні матеріального забезпечення.

Протягом 1926 р. відмічається активізація проведення ряду мір з боку держави, спрямованих на підвищення матеріального рівня працівників вищої освіти. Це напруму було пов'язано з початком у країні проведення індустріалізації, яка проводилась форсованими темпами. Промисловість України вимагала як можна більше кваліфікованих кадрів, для підготовки яких потрібна була не менш кваліфікована та захищена професура. 19 березня 1926р. ЦК КП (б)У підготував “Коротку докладну записку про підготовку кваліфікованих робітників для промисловості України”, де відмічалось, що необхідно зробити для того, щоб забезпечити вузи України відповідною професурою. У зв'язку з цим, передбачалось збільшення матеріального забезпечення робітників освіти шляхом підвищення платні педагогічному персоналу вузів до рівню інженерів-спеціалістів на підприємствах. Для реалізації даного наміру пропонувалось наступне підвищення заробітної платні професорсько-викладацькому складу українських вузів: [16]

<i>Посада</i>	<i>Середня платня в 1925/26 р.</i>	<i>Необхідно збільшити на 1926/27р.</i>
Ректор інституту	176	250
Керуючий технікумом	221	225
Професор I категорії	175	250
Професор II категорії	150	225
Викладач I категорії ВТУа	128	175
Викладач II категорії ВТУЗа	105	150
Зав.проф. техшколою	65	120
Викладач профіаколи	40	100
Викладач робітничих курсів	40	100

Таким чином, на початку 1925/26 років підвищується заробітна плата професури, порівняно з іншими категоріями викладачів. Нове підвищення зарплати на 15-30%

відбулось у вузах у 1928 р., але воно супроводжувалось підвищенням річного навантаження викладачів, що на практиці призводило навіть до зниження зарплати [17].

У вузах технічного профілю зарплата була вищою від загальної на 15%, але в цілому, так як подібну зарплату отримували лише штатні працівники, яких було менше половини від загальної чисельності, можна сказати, що оклади професури та викладачів були відносно високими [18].

До Народного Комісаріату освіти інститути надсилають звіти про рух персоналу, фінансові звіти, де відмічалось скільки отримано коштів від держави і наскільки повноцінно та своєчасно одержують працівники заробітну платню.

Розглядаючи питання щодо фінансування освітніх кадрів, слід зупинитися й на пенсійному забезпеченні викладацького персоналу. У грудні 1924 р. в положенні про інститути були встановлені норми виходу викладачів на пенсію. "При досягненні віку 65 років (і наявності стажу 10 років) або стажу 25 років, незалежно від віку, викладачі виходили на пенсію із збереженням службового окладу у повному обсязі. У разі втрати працездатності і при наявності стажу не менше 13 років пенсія становила 50%, а якщо стаж досягав 20 років – 100% від окладу. У листопаді 1925 р. було прийнято закон про пенсійне забезпечення наукових працівників, за яким розмір пенсії зроставав до 70% від окладу, а у 1926 р. цю суму ще зрізали та встановили у фіксованому розмірі для викладачів – до 75 крб., професорів – 120 крб. Для окремих видатних вчених пенсія зберігалась у розмірі повного окладу" [19].

Однак, всі ці заходи не означали, що влада зайнялась дійсно тільки піклуванням про покращення умов викладачів: всі тенденції щодо посилення політичної обробки та ідеологічного впливу на професорів продовжували розширюватися, поширювалась партробота у вищій школі. У вузах функціонували комуністичні осередки, які вважались первісними парторганізаціями вузів. Викладачі та наукові робітники-комуністи повинні були зареєструватись в осередку вузу, де працювали, та вести у ньому партійну роботу [20].

Незважаючи на всі недоліки та труднощі у процесі покращення матеріального становища професорсько-викладацьких кадрів вузів України, можна відмітити, що успіхи у цьому напрямку були, освіта завжди залишалась дуже важливою галуззю, цінність якої розуміла й радянська влада, навіть у важкі часи свого існування.

Література

1. Касьянов Г.В. Українська інтелігенція 10920-х – 30-х років: соціальний портрет та історична доля. – К.: Едманетон, 1992. – С.20-22.
2. Липинський В.В. Становлення і розвиток нової системи освіти УРСР. У 20-і роки. – Донецьк, 2000. – с.44.
3. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.1776. – арк.19
4. Там само, арк. 20.
5. Там само. – арк.53.

6. Синицян І.В. Роль інтелігенції в політичному житті України у 20-і роки ХХ століття // Інтелігенція і влада. Збірник наукових праць. Випуск 1 (2) 2002. Ч.ІІ. – Одеса, 2002. – С.194.
7. Державний архів м. Києва. – Ф.Р – 1. – Оп.1. – Спр. 413. – арк.195.
8. Там само. – арк. 196-198.
9. Державний архів м. Києва. – Ф.Р – 352. – Оп. 1. – Спр.2151. – арк. 1.
10. Там само. – Ф.Р.-308. – Оп.1. –Спр.338. – арк.15.
11. Липинський В.В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УРСР у 20-і роки. – Донецьк, 2000. – С.118.
12. Державний архів м.Києва.-Ф.Р-352.-Оп 1. – Спр.1058. – арк.211.
13. Там само. – арк.211.
14. Державний архів м. Києва. – Ф.Р.-352. –Оп.1. – Спр.1058. – арк. 212.
15. Там само. – Ф.Р.-308. – Оп.1.- Спр.338. – арк.85.
16. Там само. – арк.48.
17. Липинський В.В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УРСР у 20-і роки. – Донецьк, 2000. – С.118.
18. Там само.
19. Липинський В.В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УРСР у 20-і роки. – Донецьк, 2000. – С.120-121.
20. ЦДАГО України. -Ф.1.- Оп.20.-Спр.1075. – арк.13.

*Павко А.І.
Академії муніципального управління*

ГЕНЕЗА ІДЕЇ ДЕРЖАВНОСТІ В ПОЛІТИЧНИХ ДОКТРИНАХ РЕВОЛЮЦІЙНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПАРТІЇ

На початку ХХ століття українці Російської імперії значно активізували свою участь у громадсько-політичному житті Наддніпрянщини, свідченням чого стало утворення низки українських партій. Вони виникли і змогли поширити свої ідеї внаслідок наявності відповідних соціально-економічних, політичних і організаційних передумов. Виникнення українських партій було прискорене національним гнітом і соціальним напруженням, яке на початку ХХ століття вилилось у масові революційні рухи селян і робітників, опозиційно-визвольний рух інтелігенції і, зрештою, завершилось могутнім акордом демократичної революції 1905-1907 років. Новостворені партії прагнули повернути на свій бік ці рухи, спрямувати їхню силу для здійснення своїх програмних вимог, стратегічних і тактичних завдань.

Поява українських партій на теренах Наддніпрянщини на початку ХХ століття була обумовлена також дедалі ширшим включенням до національного руху радика-